

Iš dangaus mana nebyrėjo

Pranas Noreika

1962 m. gruodžio 30 d. pradėjo veikti pirmasis Lietuvos elektrinės energetinis blokas. Prabėgus penkiasdešimčiai metų, buvęs ilgmetis elektrinės direktorius ir Elektrėnų garbės pilietis Pranas Noreiką dalijasi prisiminimais apie elektrinės statybą ir Lietuvos elektrifikavimą.

Lietuva jau skaičiuoja antrą šimtmetį nuo pirmosios lempučių, įžiebtos Rietave 1892 metais. Ilgas ir sunkus buvo kelias iki Biliūno „Laimės žiburio“, kol visa Lietuva buvo pilnai elektrifikuota, turėjo 6.156 MW galingumo energijos šaltinį ir gamino 28 milijardus kilovatvalandžių per metus.

Didysis elektrifikavimo žygis prasidėjo nuo Kauno hidroelektrinės (toliau - Kauno HE) statybos 1950 metais. Pildėsi tautos svajonė turėti pigios elektros. Nematyti statybos mastai, galingos technikos gaudimas ir daugybė skubančių statytojų pakerėdavo lankytojus iš visos Lietuvos. Spauda, radijas daug pasakojo apie jaunus inžinierius, kurie dirbo Kauno HE statyboje. Visi žinojo Joną Velaniškį ir kitus žymiausius elektrinės statytojus. Tai įkvėpė pasitikėjimo savo jėgomis, kad mes – lietuviai – galime padaryti fantastiškus darbus. Bet tai buvo tik pradžia...

Dar buvo toli iki Kauno HE statybos pabaigos, kai tuometiniai Lietuvos vadovai Antanas Sniečkus ir Motiejus Šumauskas, Aleksandras Drobnys, mokslininkai Algirdas Žukauskas, Kazimieras Baršauskas, energetikai Justinas Nekrašas, Algirdas Stumbras, Juozas Linkaitis ir kiti suprato, kad norint pakeisti Lietuvos žmonių gyvenimą, vystyti pramonę, reikia galingo energijos šaltinio. Planinėje sistemoje turėtų būti viskas paprasta – projektuotojas paskaičiavo, planuotojai patikrino, valdžia patvirtino ir – pirmyn. Visi gaus elektros iš bendro tinklo. O jeigu tame tinkle trūksta, reikia skubiai jį papildyti.

Štai čia ir prasidėjo karas su Latvija. Latviai nori statyti hidroelektrines ant Dauguvos, bet statybos užtruktų ilgai, ir elektros būtų mažai. Lietuvos nuomone, šiluminę elektrinę galima pastatyti kelis kartus greičiau ir elektros užtektų abiems šalims. Šiame kare jėgos buvo nelygios. Latvija savo tautiečius turėjo aukščiausiuose valdžios lygiuose. Be to, juos palaikė TSRS Elektrinių ir statybos ministras Ignatas Novikovas, jo pirmasis pavaduotojas Piotras

Neporožnis, abu hidrotechnikai. Lietuvos pusėje buvo didelis noras ir TSRS Plano komiteto palaikymas. Mums palankios buvo Nikitos Chruščiovo vykdomos reformos. Jis suprato, kad neužtenka įvardinti Josifo Stalino nusikaltimus, bet reikia išlaisvinti žmonių iniciatyvas respublikose ir srityse. Lietuviai tuo pasinaudojo. Naujai įkurta Liaudies ūkio taryba per trumpą laiką atliko milžinišką darbą visose srityse, tarp jų ir energetikoje. Tuo metu buvo įkurta Energetikos ūkio valdyba (1957). Jos vadovais tapo jauni, bet jau patyrę energetikai – Justinas Nekrašas, viršininkas, Algirdas Stumbras, vyriausias inžinierius. Energetikos vystymuisi didelę įtaką turėjo naujai įkurtas LTSR ministrų tarybos valstybinis mokslinis – technikos komitetas ir jo pirmininkas Algirdas Žukauskas. Jo iniciatyva 1958 m. buvo įkurta nuolatinė Energetikos ugdymo komisija, kurioje dirbo 22 įvairių specialybių atstovai, dauguma – energetikai. Jie ruošdavo kvalifikuotus pasiūlymus Vyriausybei. Prasadėjo istorinis žygis už pilną Lietuvos elektrifikaciją. Visi suprato, kad pradžių pradžia yra galingos šiluminės elektrinės statyba. Iš čia, kaip ir saulės spinduliai, nusidrieks aukštos įtampos linijos po visą šalį.

Man teko būti šių įvykių liudytoju ir dalyviu. 1957 m. spalio 11 d. iš Petrašiūnų elektrinės buvau pervestas į LTSR Ministrų tarybos reikalų valdybą, kur dirbau referentu energetikos klausimais.

Pradėjus planuoti šiluminės elektrinės statybas, svarbiausias klausimas buvo, kokių kuru bus kūrenama. Pradžioje buvo galvojama panaudoti akmens atsijas iš Ukrainos šachtų. Šis variantas nedžiugino. Po ilgų derybų buvo sutarta naudoti mazutą iš Polocko naftos perdirbimo gamyklos. Jau geriau... Vėliau sužinojome, kad Ukrainoje surasti gana dideli Šebelinkos gamtinių dujų telkiniai ir Ukraina atsisako trijų milijardų kubinių metrų dujų per metus iš Dašavos. Čia jau visai gerai: pagrindinis kuras – dujos, o rezervinis – mazutas. Latviams šis variantas taip pat patiko. Jie skubiai paruošė projektinį pasiūlymą statyti šiluminę elektrinę už Rėzeknės miesto Lukno ežero bazėje. Prasadėjo palyginimai. Lietuvos elektrinės variantas buvo geresnis – mažesni kapitaliniai įdėjimai į dujotiekio atšaką nuo Vilniaus – Kauno magistralinio dujotiekio. Elektrinė būtų arčiau stambių elektros energijos vartotojų Vilniuje ir Kaune, sumažėtų sąnaudos 330 kv. linijų statybai ir kainuotų net 132 mln. pigiau nei statybos Latvijoje. Apie šiluminės elektrinės statybos vietą diskusijos vyko įvairiose organizacijose ir įvairiuose lygiuose. Diskutavo ministerijų darbuotojai, projektuotojai, planuotojai. Nuomonių buvo daug, o laikas bėgo. Delsimas visada gali pagimdyti nenumatytų kliūčių. Reikėjo veikti. Į kovą (veiklą) įsijungė ir aukščiausioji valdžia. 1959 m. gruodžio mėnesį Antanas

Sniečkus ir Motiejus Šumauskas parašė raštą TSRS Ministrų tarybai, kad Lietuva jau pasiruošusi pradėti statyti 1200 MW galios šiluminę elektrinę. Pasirinkta vieta prie Strėvos upės, padarytas techninis – ekonominis projektas, suderintas kuro tiekimas. Raštas padėjo. TSRS Plano komitetas pradėjo ruošti TSRS Ministrų tarybai posėdžiui reikalingus dokumentus. Pagaliau 1960 m. kovo 9 d. TSRS Ministrų taryboje svarstomas Lietuvos VRE statybos sprendimo projektas. Posėdžiui pirmininkavo Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas Frolovas Kozlovas. Išgirdęs, kad mazutą bus galima tiekti iš Polocko, Anastasas Mikojanas pasiūlė pažiūrėti, gal galima elektrinę statyti arčiau Polocko ir mazutą tiekti vamzdžiais. Frolovas Kozlovas nedavė pasisakyti nei Piotriui Neporožniui, nei Konstantinui Gabdankui. Protokole buvo suformuluota, kad priimamas pasiūlymas 1960 m. statyti šiluminę elektrinę ir pavedama Aleksejui Kosyginui ir Zasiadkai patikslinti elektrinės vietą. Mūsų delegacija grįžo nusiminusi, nes vieta ir buvo svarbiausias kautynių objektas.

Pirmos mintys buvo niūrios. Kaip įrodyti, kad vežioti mazutą geležinkeliu bus pigiau negu elektrą perduoti laidais. TSRS Plano komitete dirbo aukštos kvalifikacijos specialistai. Lietuvą globojo maloni moteris Zinaida Portala. Ji patarė remtis ne šia diena, bet ateities argumentais. 1960 m. bus atvestas dujotiekis iš Dašavos į Lietuvą, vartotojai nebus pasiruošę vartoti dujas, todėl kelis metus elektrinėje bus kūrenama dujomis. Vėliau Lietuvoje bus pastatyta naftos perdirbimo įmonė, todėl mazuto vežti nereikės iš toli. Mes su Juozu Linkaičiu pateikdavome reikalingus skaičius, o Zinaida Portala redagavo tekstą ir dėliojo argumentus. Raštas turėjo būti trumpas – vienas lapas, ilgesnių niekas nemėgsta skaityti.

Baigus rašyti, reikėjo rinkti parašus. Pirmieji pasirašė TSRS Plano komiteto darbuotojai. Pas ekonomikos komiteto pirmininką Zasiadką ėjome kartu su J. Nekrašu. Buvo malonus pokalbis, bet teko atsakyti į kelis „elektriškus“ klausimus. J. Nekrašas nustebo, kad buvęs Anglies pramonės ministras gerai orientuojasi energetikoje. Išgirdome įdomią istoriją, kaip jis inžinierius-elektrikas šachtos energetinio ūkio viršininkas tapo Anglies pramonės ministru ir pasirašė ant mūsų rašto. Konstantinas Gabdankas rūpinosi A. Kosygino parašu. Jis pažinojo TSRS Ministrų tarybos reikalų valdytoją, todėl parašą gavo greitai. 1960 m. kovo 19 d. TSRS Valstybinis plano komitetas antrą kartą Ministrų tarybai pateikė svarstyti paruoštą pasiūlymą. Šį kartą į Maskvą važiavo LTSR Ministrų tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas Eduardas Ozarskis, Mokslo ir technikos komiteto Energetikos skyriaus viršininkas Juozas Linkaitis ir aš, LTSR Ministrų tarybos referentas, Pranas

Noreika. Maskvoje prie mūsų prisijungė K. Gabdankas ir Valstybinio plano komiteto darbuotojai. Visi buvo gerai pasiruošę apginti savo pozicijas. Posėdžiui pirmininkavo Anastasas Mikojanas. Salėje – triukšmas, kaip armėniškame turguje. Už ilgo stalo sėdi ministrai, komitetų pirmininkai, Vyriausybės nariai. A. Mikojanas ima iš didelės krūvos aplanką, pasako, koks svarstomas klausimas, paskaito, koks siūlomas sprendimas, ir deda į kitą krūvelę. Viskas vyko taip greitai, kad net P. Neporožnis nespėjo pasakyti, kad elektrinės negalima statyti, nes ten labai blogas gruntas.

Išėję iš salės pasisveikinome, pasidžiaugėme ir nuvažiavome pas K. Gabdanką. Jis paskambino TSRS Ministrų tarybos reikalų valdytojui ir sužinojo, kad visus posėdžių protokolus pasirašo N. Chruščiovas, net būdamas atostogose. Generalinis sekretorius tomis dienomis atostogavo, todėl kelias dienas reikėjo palaukti.

Kitą dieną TSRS Elektrinių statybos ministerijoje sužinojau, kad buvo atvažiavęs Kauno HE statybos vyriausias inžinierius Serafinas Levšinas su įrodymais, kad gruntas labai blogas ir jis nedalyvaus elektrinės statyboje. Atsirado naujas pavojus. Jeigu Ministerija pateiktų tokią medžiagą TSRS Ministrų tarybai, šį sprendimą galėjo sustabdyti. Tuomet trečio svarstymo nebūtų buvę. Reikėjo skubiai organizuoti atsakingų specialistų išvadas. Sudarome sąrašą ir einame pas P. Neporožnį prašyti leidimo važiuoti į vietą. Jis sutinka ir paragina skubėti. Atvažiavome į aikštelę. Projektuotojai žino, kur bus elektrinės pastatas, geologai išgręžė papildomai gręžinių – visur tas pats sluoksniuotas molis, kaip „Napoleono“ tortas. Minkant jis suminkštėja. Komisijos specialistai sako, kad tokį gruntą reikia apsaugoti nuo vandens ir vibracijos, pridengiant storu sluoksniu žvyro, ir viskas bus gerai. S. Levšinas nesutinka ir žada rašyti atskirą nuomonę. Besiginčijant praėjo dvi dienos. Trečią dieną Kauno HE statybos valdyboje renkamės pasirašyti „Išvadas“. Prieš važiuodamas iš Vilniaus, aš užbėgau į savo kabinetą pažiūrėti popierių ir radau jau pasirašytą Potvarkį Nr. 819. Supratau, kad dabar jau tikrai statysime elektrinę. Kaune visi susirinkę ir jau paruošę teigiamą „Išvadą“. Komisijos nariams rodau jau pasirašytą Potvarkį Nr.819. Visi skaito ir džiaugiasi. S. Levšinas atsiėmė savo atskirą nuomonę, bet „Išvados“ nepasirašė. Netrukus jis išvažiavo į Latviją, nes latviai gavo leidimą pradėti projektuoti Pliavino HE. Į Ministeriją buvo nuvežta „teigiama išvada“, o laikas parodė, kad gruntas nebuvo blogas. Kas toliau? Reikia statybos direktoriaus. Visi jauni, neturi didelės statybų patirties, rinktis nėra iš ko. Dirbant Ministrų taryboje man teko organizuoti Kauno HE vandens saugyklos paruošimą: iškelti daug sodybų, pastatyti naujus kelius, elektros linijas, apsauginius pylimus, išvalyti būsimų

marių dugną. Didelė problema buvo, ką daryti su užliejamaisiais ne pilnai sudurpėjusiais plotais, kurie gali iškilti, vėjo genami nuplaukti prie HE ir užkimšti vandens pratekėjimus. Šių darbų vykdytojų buvo daug – savivaldybės, kolūkiai, atitinkamos ministerijos, mokslininkai, medžiagų tiekėjai. Man reikėjo ruošti pavedimus ir kontroliuoti, kaip vyksta darbai. Tris metus sėkmingai dirbome, vandens saugykla buvo paruošta laiku, komisija įvertino geru balu, o aš kartu su HE statytojais gavau pirmą ordiną. Malonu buvo stovėti greta Jono Velaniškio ir kitų statytojų. Darbas Ministrų taryboje buvo pareigos ir atsakomybės geriausia mokykla. Kai J. Nekrašas paklausė mano nuomonės dėl darbo statyboje, pasakiau, kad mes bekovodami esame įsipareigoję paleisti pirmą bloką per 2,5 metus, todėl trauktis nėra kur. J. Nekrašas nuėjo pas M. Šumauską, kalba buvo sunki – nenori atleisti. Kitą kartą nuėjau geriau pasiruošęs. Vietoj manęs siūlo Simą Šimkūną, kuris vėliau padirbęs Ministrų taryboje perėjo į Energetikos statybos trestą ir padarė daug gerų darbų Lietuvai. Taip atsirado tuščių laukų direktorius be pastogės ir be kadru. TSRS Elektrinių statybos ministerija pavedė statybos darbus vykdyti atsilaisvintiems HE statytojams, bet darbas nevyko. Viršininkas Nikolajus Luchnevas nenorėjo statyti šiluminės elektrinės, kaltino užsakovus, kad nėra projektų, nėra žvyro, nėra kelių, elektros ir t.t. Supratau, kad be Lietuvos statybinių organizacijų pagalbos statyba bus sužlugdyta. Į statybos darbus reikėjo įtraukti Statybos ministeriją, kelių statytojus, melioratorius, energetikus ir daug kitų žinybų. Čia man pravertė darbo Ministrų taryboje patirtis. Ruošiau vyriausybei nutarimus, potvarkius, grafikus, konkrečias užduotis ir terminus. Lietuvos organizacijos dirbo sparčiai ir per pirmus statybos metus įvykdė daugiau darbų negu rangovas. Svarbiausias pirmų statybos metų laimėjimas – privertėme rangovą pripažinti, kad čia l užsakovas yra šeimininkas. Kalbant su projektuotojais paaiškėjo, kad projektą vėl reikia daryti iš naujo. Katilų gamintojai negali pagaminti 200 MW blokams katilų, kurie galėtų kūrenti dujas ir mazutą. Taganrogo gamykla galėjo pagaminti tik 300 MW blokus. Mes išsigandome, kaip tokie galingi blokai dirbs mažoje energetinėje sistemoje. Buvo nutarta pirmus du blokus statyti mažesnius – po 150 MW galingumo. Vėliau teko pastatyti dar du tokio pat galingumo blokus. Tuo laikotarpiu 4 blokai po 150 MW turėjo teigiamų savybių, bet ekonomiškumo požiūriu 150 MW blokai 10 proc. daugiau naudojo kuro negu 300 MW blokai. Tokia buvo pradžia elektrinės, pakeitusios Lietuvos žmonių gyvenimą, o prabėgus 50 metų tapusios Lietuvos energetinės nepriklausomybės garantu. Elektrinės kūrime dalyvavo tūkstančiai specialistų. Sunku pasakyti, kas čia svarbiausias. Visi pasaulio stebuklai pastatyti žmonių protu ir nuoširdžiu darbu.

Lietuvos energetikos istorijoje tarp įžymių inžinierių yra Juozas Linkaitis, aukščiausios kvalifikacijos inžinierius, inteligentas, ne žodžiais, bet darbais mylėjęs Lietuvą. Jo nuopelnai atstatant sugriautas elektrines ir plėtojant energetiką – nepamatuojami. Daug jo mokinių dalyvavo elektrifikuojant Lietuvą. Jis spinduliavo protu ir erudicija. Jis mokėjo labai įtaigiai kalbėti, maloniai bendrauti. Maloni šypsena sužavėdavo kiekvieną. Visados norėjosi su juo kartu pabūti ilgiau. Lietuvos elektrinės istorijoje J. Linkaitis dalyvavo nuo pirmųjų projektų puslapio iki statybos pradžios. Prašiau J. Linkaičio dirbti kartu statant elektrinę, bet dėl sveikatos negalėjo. Labai trūko J. Linkaičio išminties ir patirties sunkiame statybų kelyje.

Didžiausias direktoriaus rūpestis ir turtas visada buvo darbuotojai. Kvalifikuotų specialistų reikėjo daug – šimtų inžinierių ir tūkstančių įvairių specialybių darbininkų. Lietuvoje tokių nebuvo, o kviesti iš Sąjungos elektrinių – nenorėjau. Todėl organizavau Kauno politechnikos instituto ir Kauno politechnikumo filialus Elektrėnuose. Dėstytojai atvažiuodavo iš Kauno, dėstydavo ir vietiniai inžinieriai. Mokymo įstaigų direktoriais dirbti buvo paskirti A. Liepinis ir A. Norušis. Eksploatacininkus ruošėme Azerbaidžiano ir Ranakovo elektrinėse. Didelė parama buvo entuziastai, perėję dirbti iš veikiančių Lietuvoje elektrinių. Taip buvo pastatyta lietuviškai kalbanti piramidė.

Apie šio kolektyvo vargus ir džiaugsmus reikėtų parašyti atskirą knygą. Po 40 metų man vėl teko statyti jaunos pamainos piramidę, kuri pamažu perimtų ir tęstų tradicijas. Jaudinausi kalbėdamas su jaunais bakalaurais – ir mes tokie buvome....